

TEXNIKA OLIIY TA'LIM MUASSALARIDA FALSANI
INTEGRATSION YONDOSHUV ASOSIDA O'QITISHNING O'ZIGA
XOS XUSUSIYSTLARI

Ravshanova Gulxayo

TIQXMMIMTU katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada falsafiy bilimlarning integrasiyasi — ya'ni turli fanlar, yo'nalishlar va tafakkur shakllari bilan uzviy bog'liqligi va ularning uyg'unlashuvi tahlil qilinadi. Falsafa nafaqat o'zining nazariy asoslari, balki boshqa fanlar bilan hamkorlikda inson tafakkurining rivojlanishiga xizmat qiladi. Falsafiy bilimlar integrasiyasi orqali jamiyatda muammolarni kompleks yondashuv asosida hal qilish, dunyoqarashni kengaytirish va ilmiy tafakkurni chuqurlashtirish imkoniyati yaratiladi.

Kalit so'zlar: Falsafa, integratsiya, fanlararo yondashuv, tafakkur, bilim uyg'unligi, dunyoqarash, mantiqiy tahlil.

Annotation. This article explores the integration of philosophical knowledge—its interconnectedness with various disciplines, fields of thought, and forms of reasoning. Philosophy not only develops its own theoretical framework but also contributes to the advancement of human thought through interdisciplinary collaboration. Through integration, it becomes possible to address complex social issues, expand worldviews, and deepen scientific reasoning.

Keywords: Philosophy, integration, interdisciplinary approach, thought, knowledge unity, worldview, logical analysis.

Falsafiy fikr rivojini ifodalaydigan hodisalardan biri turli falsafiy ta'limotlar, konsepsiyalar o'rtasidagi vorisiylikdir. Tarixda har bir avlod yaratgan moddiy ne'matlarning keyingi avlod tomonidan o'zlashtirilishi moddiy madaniyat ravnaqining sharti bo'lgani singari, avvalgi avlod qoldirgan ma'naviy meros keyingi avlod tomonidan uni mazmunan boyitib, yangi, yuqori bosqichga ko'tarish, rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Lekin bu haqiqatni anglashning

murakkab tomonlari ham bor. Xususan, birinchidan, falsafa tarixida ko'pchilik tomonidan haqiqat deb e'tirof etiladigan ta'limotlar juda kam. Masalan, Aristotel Platonning g'oyalar to'g'risidagi ta'limotiga e'tirozlar bildirgan, o'z navbatida, Aristotel mantig'ini F.Bekon Yangi davrda bilish vazifalarini hal etish uchun butunlay yaroqsiz deb hisoblagan, Dekart esa, Bekon empirizmini tanqid qilgan va unga qarshi rasionalizmni bilishning haqiqiy metodi sifatida asoslagan. Ikkinchidan, falsafiy sistemalarning xilma-xillari orasidagi munosabat ham turlicha bo'lib, ular hamma vaqt ham muhim jihatlari bo'yicha mos kelavermaydi, vorisiylik esa o'zaro muvofiqlikni talab etadi. Uchinchidan, ba'zi faylasuflar, ayniqsa buyuklari, odatda, o'z nuqtai nazarlarining haqiqatligiga ishongan, uni qat'iy tarzda himoya qilgan holda, avvalgi mutafakkirlar qarashlarini qabul qilmaydilar va ularni xato deb hisoblab, rad etadilar. Masalan, Aristotel sofistlarni qalbaki donishmandlar deb atagan, Gegel Kantning kategoriyalarni bilishning aprior vositalari deb tushuntirishini butunlay rad etgan. Bu borada F.Koplston fikrlari e'tiborga loyiqdir. Uning ta'kidlashicha, Qadimgi Gresiya falsafasi, adabiyoti va san'ati singari, asosan grek tafakkuri taraqqiyoti natijasidir. Grek madaniyatiga tashqaridan ko'rsatilgan ta'sirni maqtashga intilib, grek tafakurining o'ziga xos kuchga, mohiyatga egaligini yetarlicha baholamaslikka yo'l qo'ymaslik darkor. Bernet ta'kidlaganidek, "Biz grek tafakkurining o'ziga xos ulug'vorligini ortiqcha baholashdan ko'ra, uni yetarlicha baholamaslikka moyilmiz. Xususan, ishonchli asos keltirmasdan barcha grek mutafakkirlari o'z g'oyalarini o'tmishdoshlaridan olgan degan xulosaga kelmaslik kerak. Agar aksini e'tirof etadigan bo'lsak, unda mantiqan qandaydir bir g'ayritabiiy iqtidorga ega mutafakkir bo'lgani va uning barcha falsafiy sistemalar boshida turganini tan olishimizga to'g'ri keladi. Xuddi shuningdek, ikkita zamondosh faylasuf yoki ikki falsafiy maktabda o'xshash konsepsiyalar bo'lishi uni bir maktabning ikkinchisidan o'zlashtirganini bildiradi, degan mulohazani to'g'ri deb hisoblay olmaymiz.

Qadimgi grek falsafasida Sharq falsafasidagiga o'xshash g'oyalar bo'lsa, ular ana shu falsafadan o'zlashtirilgan degan fikr bemanilikdan boshqa narsa emas.

Oxir-oqibatda inson aqli-idroki, u greknikimi yoki hindnikimi bo'lishdan qat'iy nazar, o'xshash hodisalarni bir xil talqin qilishga moyil va shuning uchun ham talqinlar o'xshashligi birining ikkinchisidan asosiy g'oyalarni o'zlashtirilgani to'g'risida xulosaga kelish uchun inkor etib bo'lmaydigan asos bo'la olmaydi. Ayni paytda bunday mulohazalardan kelib chiqib falsafiy tafakkur taraqqiyotidagi vorisiylikni inkor etish ham noto'g'ri bo'ladi. Masalan, rimliklar o'z izlanishlarida asosan grek g'oyalariga tayanishgan. Biroq, garchi rim maktabi grek maktabi asosida vujudga kelgan bo'lsada, va buni hyech kim inkor etmaydi, bu maktabda yaratilgan g'oyalar keyinchalik Yevropa ziyolilari orasida keng tarqaldi. Bu kabi holatlar, bir tomondan, turli falsafiy sistemalarning o'ziga xosligini, ikkinchi tomondan, ularning o'zaro aloqadorligini ko'rsatadi, ya'ni ularning dialektik tabiatini namoyish etadi. vaqtda Demak, yuqorida aytib o'tilganidek, bilimlarning, shu jumladan, falsafiy bilimlarning rivoji obyektiv tendensiya, u muayyan taraqqiyot qonunlariga bo'ysunadi. Uni turli va sharoitlarda paydo bo'lgan falsafiy sistemalarning, hatto, qarama-qarshi, zid bo'lgan ta'limotlarning aloqalari, o'zaro taqozalanishlarisiz, ya'ni, ular rivojidadagi vorisiyliksiz tasavvur etib bo'lmaydi. Falsafada davr ruhining aks etisht, falsafiy-tarixiy jarayonning turli davrlarda kechishi falsafa tarixida davriylashtirish masalasini qo'yish va muhokama etishni taqozalaydi. Bu masalani hal etishda ko'p hollarda tarix fanida qabul qilingan davriylashtirishga murojaat qilishadi va unga asos sifatida tayanishadi. Uni tarixga sivilizasiyaviy yondashuv asosida, ya'ni jamiyatdagi ishlab chiqarish usuli va hukmron ijtimoiy-siyosiy rejim, madaniy-mafkuraviy muhit va shu kabilarni hisobga olgan holda davrlarga ajratish desak bo'ladi. Falsafada bu quyidagicha ko'rinishga ega bo'ladi: 1) Kadimgi davr falsafasi yoki antik falsafa (eng qadimgi davrlardan - eramizning IV-asrigacha, ba'zan uni VI- asrgacha davom etgan), 2)O'rta asrlar falsafasi (V-IV-asrlar), 3)G'arb uyg'onish davri falsafasi (XV-XVI-asrlar), 4)Yangi davr falsafasi (XVII-XIX- asrning birinchi yarmi), 5) Eng yangi davr falsafasi (XIX-asrning ikkinchi yarmidan-hozirgi kungacha). Bunda har bir davr falsafasining o'ziga xosligini ko'rsatish mumkin. Masalan, Qadimgi davr falsafasiga (antik falsafaga) kosmosentrizm, o'rta asrlar falsafasiga – teosentrizm,

G'arb uyg'onish davri falsafasiga – antroposentrizm, Yangi davrning XVII-asri falsafasiga – metodologizm, XVIII-asri falsafasiga –ma'rifatchilik xos deyishadi. Har bir davr falsafasi ichida kichik davrlarni ajratish mumkin. Masalan, antik falsafani uch davrga bo'lish qabul qilingan: naturfalsafa davri, mumtoz grek falsafasi, ellin-rumo davri falsafasi. O'z navbatida, naturfalsafa davrini grek falsafasi va Italiya falsafasiga ajratib o'rganish maqsadga muvofiqdir. Falsafa tarixini qanday o'rganish kerak, degan savolga javob berish ham muhimdir. Falsafa tarixini o'rganishga kirishar ekanmiz, birinchi navbatda, u yoki bu falsafiy sistema paydo bo'lishining tarixiy shart-sharoitlarini, uning boshqa sistemalar bilan aloqasini hisobga olishimiz lozim. Masalan, Kant apriori nazariyasining qanday yaratilganini faqat shu davrdagi tarixiy vaziyatni e'tiborga olgandagina tushuna olishimiz mumkin. Ma'lumki, shu yillarda Yumning tanqidiy falsafiy sistemasi paydo bo'ldi; mintaqada hukmron bo'lgan rasionalizmga shubha bilan qaray boshladilar, matematika va Nyuton fizikasi esa ishonchli natijalarga olib kelmoqda edi. Xuddi shuningdek, Anri Bergsonning hayot falsafasini undan ba'zan G'arb uyg'onish falsafasini alohida davrga ajratmasdan, uni o'rta asrlar falsafasiga qo'shib yuborishadi. Masalan, S.A Nijnikov ana shunday yo'l tutib, o'rta asr falsafasini uch davrga bo'ladi: 1) ilk o'rta asr (V-XI-asrlar), 2) rivojlangan o'rta asr (XII-XV-asrlar), 3) kech o'rta asr (XVI-XVII-asr o'rtasi) falsafalari ilgari mavjud bo'lgan mexanistik nazariyalar va fransuz spiritualizmi bilan aloqadorligini ko'rib chiqqandan keyingina tushunish mumkin edi. Ikkinchidan, falsafa tarixini o'rganish samarali bo'lishi uchun ijodi o'rganilayotgan faylasufga jiddiy e'tibor qaratish kerak, boshqa so'z bilan aytganda, uning psixologiyasi va aql qurilishini tushuna bilish lozim. Falsafa tarixchisining ko'rib chiqilayotgan faylasufning inson sifatida qanday ekanligi haqida muayyan tasavvurga ega bo'lishi ham ma'qulroqdir (albatta, barcha faylasuflar to'hrisida hamma narsani bilib bo'lmaydi). Bu o'rganilayotgan sistema bilan “yashashga”, unga ichki tomonidan qarashga, faqat ungagina xos bo'lgan “xushbo'ylikni” va xarakterli xususiyatlarini ilg'ashga yordam beradi. Biz o'zimizni ko'rib chiqilayotgan faylasuf o'rniga qo'yishga va uning g'oyalarini o'zimizda paydo bo'lganidek his qilishga urinib ko'rishimiz

kerak. Biroq faylasuf psixologiyasini o'rganishga berilib ham ketmaslik kerak, chunki bu unig hojalarining o'z holicha chin yoki xatoligini aniqlashga, uning sistemasining boshqa faylasuflar sistemalari bilan bo'lgan aloqalarini bilishga xalaqit beradi. Aks holda faylasuf ta'limoti uning ruhiy holatining in'ikosiga o'xshab qoladi.

Ilmiy tadqiqotlarda esa, u yoki bu mutafakkir sistemasiga yo'l ochish, u ishlatgan so'zlar va jumjalarningina emas, ularning ma'nolarini, ular orqali muallif bildirmoqchi bo'lgan fikrlarni (imkoniyat darajasida, albatta) anglash, ta'limot detallarini uning yaxlitligi bilan bog'lab o'rganish hamda mazkur sistemani nima keltirib chiqargani va uning natijasi qandayligini tushunib yetish muhimdir. Shuning uchun, har bir fanda bo'lgani singari, falsafa tarixida ham muayyan mavzuni, aytaylik, Platon falsafasini o'rganayotgan kishining grek tilini va Gresiya tarixini, grek matematikasi, grek dini, fani va shu kabilarni bilishi ma'qulroq. Falsafa tarixini o'rganishda uning mafkuraviy funksiyasiga alohida e'tibor qaratish lozim, chunki u jamiyat hayotiga ana shu vazifasini bajarishi davomida ko'proq ta'sir etadi. Buni milliy istiqlol mafkuramiz misolida tushuntirsak bo'ladi. I.A. Karimov o'zining 2000-yili "Tafakkur" jurnali muxbiriga bergan intervyusida milliy istiqlol mafkurasi, milliy g'oyasining millatning bir qancha avlodining yetuk donishmandlari, mutafakkirlari, faylasuflari tomonidan yaratilishi, nazariy asoslanishi; uning xalq turmushi sinovlaridan o'tib, tasdig'ini topishi va ana shu xalqning e'tiqodiga va kelajagiga bo'lgan ishonchiga aylanishini aytib o'tgan edi. Forobiy, Navoiy, Amir Temur, jadidlarning milliy ozodlik, mustaqillik haqidagi qarashlarini o'rganmasdan, ularda mujassamlangan falsafiy mazmunni anglab yetmasdan turib, birinchi Prezidentimiz boshchiligida ishlab chiqilgan hamda hayotimizga samarali tatbiq etilayotgan milliy istiqlol mafkurasi, milliy g'oyani, uning negizida yaratilgan "Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasini", mamlakatimizni 2017-2021 yillarda rivojlantirish bo'yicha "Harakatlar strategiyasi" va O'zbekistonni rivojlantirishning 2022-2026 yllarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyalarining falsafiy mazmun-mohiyatini tushunib bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. J 1.- T.: O'zbekiston, 2017.
2. Mirziyoyev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. J.2.- T.: O'zbekiston, 2018.
3. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlariva 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza.2017 yil 14 yanvar – Toshkent:" O'zbekiston", 2017.
4. Yo'ldoshev S., Usmonov M., Karimov R. Qadimgi va o'rta asr G'arbiy Yevropa falsafasi. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Sharq, 2002. – 325 b
5. Yo'ldoshev S., Usmonov M., Karimov R., Qobulniyozova G., Ruzmatova G. Yangi va eng yangi davr G'arbiy Yevropa falsafasi. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Sharq, 2002. – 208 b
6. Po'latova D., Ruzmatova G. G'arb falsafasi. O'quv qo'llanma. – Toshkent: PREMIER-PRINT, 2013. – 425 b.

